

יפת באוהלי-שם —
פירוש תמיסטיוס ל'ספר ההקש'

מאת

שלום רוזנברג ובצלאל מנקין

רבות הן יצירותיה של התרבות העתיקה והביניימית שנשתמרו רק הודות לתרגומים, או לפעמים למובאות מתורגמות, ששרדו בספרים או באנתולוגיות שונות. מורנו, פרופ' שלמה פינס, הוכיח פעמים רבות בוויטואוזיות למופת עד כמה ניתן לדובב קטעים אלה ולחשוף בעזרתם את צפוני-העבר. לכבודו מוקדש מאמר זה, ובו רואים אור קטעים מפירושו האבוד של תמיסטיוס ל'ספר ההקש', שנשתמרו רק בתרגומם העברי.

ידוע היה זה מכבר שתמיסטיוס כתב פירוש לספר ההקש.¹ חיבור זה מוזכר במקורות שונים,² מהם מקורות ערביים³ המדברים על תרגום ערבי. המקור היווני אבד. הטקסט שפורסם בסדרת המפרשים היווניים אינו משל תמיסטיוס.⁴ כמובן אבד התרגום הערבי ואף שם המתרגם לא נודע. אלא שיצירתו של יפת השתמרה

1 ראה, V. Rose, 'Ueber eine angebliche Paraphrase des Themistius', *Hermes* 2 (1867), pp. 191-213

2 רוז, שם, עמ' 191-192.

3 ראה: Ibn al-Nadim, *Kitāb al-Fihrist*, eds. G. Flügel, J. Roediger & A. Mueller, 2 vols. Leipzig 1872, vol. II, p. 249; English trans.: B. Dodge, *The Fihrist of al-Nadim: A tenth-century Survey of Moslem Culture*, 2 vols., New York 1970, Vol. II, p. 600; A. Badawi (ed.), *Mantiq Aristu*, 3 vols. Cairo 1948-1952, p. 107, n. 8.; Cf. F. E. Peters, *Aristotelus Arabus: The Oriental Translations and Commentaries on the Aristotelian Corpus*, Leiden 1968, p. 16

4 ראה: רוז, שם, עמ' 212; R. Walzer, *New Light on the Arabic Translations of Aristotle, Greek Into Arabic: Essays on Islamic Philosophy*, Oxford 1962, p. 78

באהלי-שם. כפי שש' רוזנברג העיר במאמרו על האפשרי והמצואי,⁵ קטעים שונים מפירוש ההקש לתמיסטיוס השתמרו באנתולוגיה הפילוסופית שחיבר טודרוס טודרוסי במאה הי"ד.⁶ חיבורו של טודרוס השתמר בכ"י המוזיאון הבריטי Add. 27,559. מטרתו היתה להביא לפני הקורא העברי קטעים נבחרים משל חשובי הפילוסופים היווניים והערביים שלא היו מצויים בתרגום עברי. הקטעים משל תמיסטיוס מעניינים במיוחד מפני שהם מהווים מקור ברור לדיונים הימי-ביניים על מהותן של הקטגוריות המודליות. תמיסטיוס מציג את דעותיו כשהוא מתנגד בחריפות לדעותיו של אלכסנדר או של תיאופרסטוס. ייאמר לבסוף שמהאנתולוגיה שלפנינו אנו לומדים נתון חשוב נוסף, שהמתרגם הוא אבו-עתמאן סעיד בן-יעקב הדמשקי מהמאה העשירית.⁷

פירוש תמיסטיוס ל'ספר ההקש' [17א]

לקוטי גרגירי מראש אמיר מאמרי תאמאסטיוס בבאורו לספר ההקש לארסטו. המאמר השני העתקת אבי עתמאן הדמשקי בהקש. אמר תאמאסטיוס בעבור שהטעויות בכלל אמנם יפלו בכל מורכב על שני פנים אם מצד היות ההרכבה בעצמה נפסדת ואם מהיות הדברים שהורכב מהם נפסדים. וזה כי הבית יגונה אם בסבת הרכבת עציו ואבניו ואם בסבת האבנים עצמם, וככה הבגר אם מצד האריגה ואם מצד הצמר או הפשתים, ככה הדמיו והטעות והאמת והיושר בהקשים באשר היו מאמרים מורכבים לא פשוטים. וזה כי יש להם דברים במדרגת החמר ודברים במדרגת הצורה כי ההקדמות הם כמו החמר והרכבתם כצורה. [17] והאמת והשקר יתחדשו בהקשים מכל אחד ואחד מאלו. ולכן ראוי שנחקור מן החמר אם הוא שלם ומהרכבת ההקדמות אם הם על נכון.

- 5 'אפשרי ומצואי בלוגיקה הביניימית', עיון, כח (תשל"ח), עמ' 68. לסוגייה בכללותה ראה שם, וכן במאמרו של ש' רוזנברג, 'הכרחי ואפשרי בפילוסופיה הביניימית', עיון כח (תשל"ח), עמ' 103–155.
- 6 R. Neubauer, 'Les Écrivains juifs français du XIVème siècle', *Histoire littéraire de la France* 27, Paris 1877, pp. 570-573; R. Gross, *Gallia Judaica*, rept., Amsterdam 1963, p. 247.
- 7 על טודרוס טודרוסי ראה: M. Meyerhof, *Fihrist*, p. 298, I. 27; English: II:700; M. Meyerhof, ראה: 'Von Alexandrien nach Bagdad', *SbaW*, XXIII (1930), p. 424; C. Brockelmann, *GAL* I, p. 258, Suppl. I, p. 369.

יפת באוהלי-שם – פירוש תמיסטיוס ל'ספר ההקש'

ב. במה יתחלף ההקש המופתי לאחרים

[24b17 – 24a23] אמר. ההפרש ביניהם לא מצד צורת ההקש [כי] אם מצד חמר ההקדמות. כי הקדמות ההקש המופתי צודקות בהכרח והקדמות השאר בדרך העברה וכבר יקרא ההקש המופתי התפלספות ומופת ויקרא הנצוחי טענה ויקרא ההטעאי הטעאה, תכלית כלם המופת. וזה כי בסבת המופת יעוין בם כי בסבת בקשת הצודק יבוקשו האחרים להבדילו מהם.

[24a18–20] אמר. והמאמר הכולל והחלקי איננו נמצא בענינים לבד אכן בזמן גם כן וזה כי אמרנו ב'כל עת' אמר כולל ואמרנו 'בעת מה' חלקי, והקבלת אלו דומה להקבלת הכולל והחלקי. ונניח אלו הדברים למי שחקר מן ההקדמות.

ה. דמהו ההקש ומה השלם ומה הבלתי שלם

[24b19–21] אמר. והתבאר גם כן באמרו כשהונחו כי הדברים אשר יונחו בהקש הם יותר מאחד כי לא יהיה הקש מהקדמה אחת. וקטגורוס⁸ לא ידע שאותם ההקשים אשר יחשבו מולידים מהקדמה אחת אמנם חוסרה מהם אחת להיותה גלויה ונעשה זה לקצור, וזה כאמרנו אתה מתנשם אם כן אתה חי, כי חסרו ממנו כל מתנשם חי להיותה מבוארת לבחירת הקיצור.

[24b20] אמר. ומה טוב אמרו דבר מה אחר זולתם וזה⁹ [18a] שאם היה הדבר המתחייב הוא בעצמו מן המונחים אין תועלת בכמו אלה ההקשים כי לא נקנה מהם דבר נעלם מדברים גלויים וההקש אמנם הוא כלי ישתמשו בו בכל המקומות לקבל בו תועלת ומי יתן ואדע התועלת בדומים לאלו כי אלה ואם תמונתם כתמונת ההקש אינם הקש.

יא. בהפרש בין ההקדמות בעלות הצדדים

[25a1–3] אמר תאמאסטיוס. נזכור תחלה ההכרחי על כמה פנים יאמר וככה המצואי והאפשרי. ואמנם ההכרחי הנה יאמר תאפרסטיוס שהוא יאמר על שלשה ענינים: הראשון מהם והיותר ראוי בזה השם אשר הוא מתמיד בכל זמן כאמרנו 'השמים בלתי הווים'. וראוי שיהיו קצת הענינים למעלה מן הזמן לא שיעדיפו עליו, כי לא יתכן שיהיה הדבר הראשון עודף על הזמן אבל מה שהוא קודם בטבע לזמן ובמה שהוא סבה לו ומחדשו כסבה הראשונה והמניע הראשון. וזה כי הזמן נמשך לתנועת כלל השמים הנמצאת מזה המניע ויתחייב אחר שיקדם לתנועה בטבע שיהיה קודם לזמן גם כן.

8 ייתכן שכוונתו לפילוסוף הסטואי אנטיפטר מטרסוס מהמאה השנייה לפה"ס. בפירושו לספר הנצוח מביא אלכסנדר משמו היקשים בני הקדמה אחת בלבד. הדוגמה המובאת על-ידו וניתוחו זהים עם אלה המובאים כאן על-ידי תמיסטיוס. סביר להניח שפירושו הנ"ל של אלכסנדר היה מקורו של תמיסטיוס. ראה: B. Mates, *Stoic Logic*, Berkeley 1963 pp. 65-66, 128

והשני, על מה שאינו מתמיד אלא שהוא נמצא בהכרח כל מה שהתמיד הנושא לו נמצא, כמציאות הנפש באדם והחום באש. והשלישי, הדבר הנמצא בעת היותו שיאמר בו שהוא נמצא בהכרח כשיבית ראובן בעת שבתו ולכת ההולך בלכתו.

יתחייב שיאמר בראשון שהוא הכרחי תמיד בכל זמן על השלוח ובשני שהוא הכרחי כל מה שהתמיד הנושא נמצא. ובשלישי שהוא הכרחי כשהוא נמצא. והראשון יותר ראוי בשם ההכרחי וימשך לו השני כי הוא עומד זמן מה והוא בלתי נפרד מטבע נושא, והשלישי קל ההסרה במקרה. והמצואי יאמר על אותם הפנים בעצמם שיאמר במ ההכרחי שאנו נאמר שהתנועה נמצאת לשמש [18ב] והקור לשלג והדבר למדבר בדברו. והאפשר יאמר על ארבעה. השלשה הנזכרים, וזה שהדבר הנמצא תמיד, והנמצא כל מה שהתמיד נושא נמצא, והנמצא בעת היותו יאמר להם אפשר. והרביעי על מה שהוא בכח ואפשר היותו או לא היותו. וראוי שנאמר שזה לבד הוא אשר יאמר לו אפשר באמת, כי אשר יאמר על ההכרחי אינו בעצמו אכן בעבור שהשוללת ממנו כוזבת והיא אי אפשר. וזה הגעת מה שיאמרו במ אלה השלשה, ואמנם יעשו בהקשים מה שהוא באמת לבד. וההפרש בין האמתי ובין הבלתי אמתי בהכרחי ובאפשר מבואר נגלה כי ההכרחי [האמתי]⁹ הוא הראשון והדבר אשר הוא בלתי נפרד והאפשר אשר הוא האמתי הוא המעותר לדיות ואשר בכח.

ואמנם המצואי הנה אלכסנדר וכל הנמשכים אחריו חשבו שהוא אמנם יאמר באמת על הדברים אשר הם מטבע האפשר האמתי אלא שכבר הגיעו ונתחדשו, [אלא] שהתבאר לנו כי הקדמות לא ישפטו במצואיות היותה נפרדת או בלתי נפרדת אכן ישפטו עליה מצד מציאותה בזמן העומד לבד ושהיא לא תורה על צד המציאות. ומזה מאמר תאפרסטיס שהנמצא יאמר על השלוח על דבר נמצא בהווה מבלי שיוכלל בה שהיא נמצאת בהכרח או באפשרות. וגלוי שזהו דעת ארסטו וזה כי רוב הדמיונים שהביא במצואיות [הכרחיים]¹⁰ לטבע הענינים המונחים. ויאמר שהחלוק בין ההכרחיים והמצויים בתוספת מלת 'בהכרח'. ונאמר שאנחנו אם קבלנו זה מהם ונחשוב שהקדמות המצואיות הם המורות על המקרים הנפרדים נמצאים בהווה כמו שיחשוב אלכסנדר יקשה עלינו מציאות הקדמה כוללת צודקת כי אין הב"ח כלם בריאים יחד ולא הולכים יחד בעת אחד בעצמו [19א] לכן לא יתכן שנגביל בהם זה הזמן או עתה רק בסתם. וזה כי אין אמרנו 'השמש מתנועה' הכרחית ולא אמרנו 'סקראט ילך' אפשרית אם לא נחבר במ 'בהכרח' או 'באפשר', שאם היה ההכחות או האפשרות כפי טבע הענינים המונחים לא בתוספת הצד לא יקראו לעולם תולדה הכרחית כוזבת ואנחנו נמצא שהם ימצאו בהם כוזבות, וזה שהם יקראו הקדמות הכרחיות אותם שיתבאר עם הוראתם על שהדבר נמצא שהוא נמצא בהכרח. ואנו לא נסתפק ולא נחלוק במציאות אלה ההקדמות

9 בכה"י 'והאמיתי', הנו מחוקה בכה"י.

10 בכה"י 'ההכרחיים'.

רק נחשוב שאמרנו בם 'בהכרח' כזב, כענין בדברים אשר יקרו מתנועות הככבים. כי לא נסתפק שהם יהיו אבל נחלוק שהם יקרו בהכרח או לא בהכרח. ולכן נאמר באמת שאין הבחינה בטבע. כי אז יהיו כלן צדקות, רק בצדוף הצד, והכזב אמנם הוא לאמרנו 'בהכרח'. וכן ההקדמה האפשרית באמת לא תתבאר ולא תשמור טבעה אם לא בצדוף מלת הצד. וזה כי אמרנו 'סקראט ילך' אינה שזה לאמרנו 'סקראט אפשר שילך'. וההקדמה הבלתי מוגבלת בצד אין התנגדותה וסתירתה בצד ולכן ראוי שלא ניחד לה צד. וראוי שנאמר שהיא כללית תפל תחת הדבר ההווה וזה שכבר ימצא לנמצא צד, אולם הנמצא עצמו אינו צד.

ונכלול מה שאמר תאפרסטיוס שהנמצא אין לו דבר עומד יורה עליו. ואמנם חלקנו הצודים לאלו הפנים הנזכרים ולא מצד היות הדבר על הרוכ בטבע וסבות אחרות, כי בעלי ההגיון והמופת אמנם ישתמשו באלה לכד וכל הנשואים נכללים באלה. וזה כי אמרנו על הרוכ ובטבע נכללים בחלק האפשר. וזה מה שרצינו באורו.

יט. בהתהפך ההקדמות [19]

אמר. וכבר יעשה ארסטו במופת אלו ההפוכים מאמר חזק העמק, יצטרך פרש רב. כי הוא יעשה באור בחלוק, וזה דבר לא עמדנו עליו עדין. יעשה גם כן באור קצתם בקצת וזה דבר ירחיקהו הוא. אמנם תאפרסטיוס ואדימאס כבר בארו זה ביותר פשוט שאפשר וזה כי השוללת הכוללת אחר שהנשוא ירחק מן הנשוא בתכלית מה שאפשר מבואר כי בהתהפך ישאר המרחק ההוא כאשר היה. אמנם המחויבת הכוללת מפני שאפשר שהנשוא יעדיף על הנשוא ויכלול יותר ממנו כחי הכולל יותר מן האדם, לא תתהפך כוללת. ואעפ"י שכבר יקרה בהיות הנשואים שוים לנשואים במשוא אחר שאינו תמיד לא תמנה במתהפכת בעצמה אבל מן ההכרח שתתהפך חלקית, כי אחר שחוברו לא יוכלו להפרד מכל וכל. וככה המחויבת החלקית תתהפך בעצמה לא כוללת, וזה מבואר בנפשו. אמנם השוללת החלקית לא תתהפך וזה מבואר בחפוש.

אמר המעתיק. וזה הבאור אשר חדשדו, כבר סתרו אבן סיני בארוכה בספר אל שפא.

אמר. והפוך השוללת שזה בכל מיני ההכרחי אמנם השוללת החלקית והמחויבת לא כן. כי בהכרחי האמתי תתהפך בשלוח ובנשואים צריך להזכיר תנאיהם. וזה אם מה שהתמיד [20] הנשוא נמצא במין השני, ואם בעת היותו בשלישי. והחפוש יעיד על זה בין שתהיה מחויבת כוללת או חלקית.

אמר. ואחר שעמדת מענין ההקדמות ההכרחיות על זה הגדר וההבדל לא נרגיש בדמיונים אשר מדרך אנשים שיספקו בם על ארסטו בהתהפך ההקדמות ההכרחיות ובגלל כי החכמים בכלל יחלקו בהתהפך הקדמות המציאות ראי שנתאר הספקות טרם דברנו בהתהפך האפשריות. וזה שאלו הספקות אינם פחותים ולא אשר חקרו מהם אנשים רקים, אבל חזקו דבריהם ונתקנו כפי רוב הצורך אליהם במלאכת ההגיון, אחר שהתמונה השנית והשלישית אמנם יתאמתו בהתהפך. ומזה אמרו השוללת הכוללת לא תתהפך

בענינים רבים. וזה כי אמרנו 'החי לא ימצא לדבר מן הדקדוק' צודק, ואמרנו 'דקדוק לא ימצא לאחד מן החי שקר', וכן במוסיקי. ובכלל כל מה שהיה מקרה בעצם ודמיונים אחרים על צד אחר. גם כן אמרנו 'אין כותל אחר בית' צודק ואין יתד אחד בכותל' כוזב. ואמרנו 'אין חבית אחת בין' צודק, 'אין יין אחד בחבית' כוזב. ומין שלישי גם כן אמרנו 'לא קרא אחת תחתון סכין' צודק, ולא סכין אחד יחתוך קרא שקר וכו'.

אמר המעתיק. כבר השיב בזה אבן סיני שאין ה'יתד' הוא הנשוא ולא ה'סכין' וכן כלם אבל 'ביתד' ו'בסכין' ענינם כאשר הם בכללם ויתפכו.

יט. בתמונה השלישית ואשר בה מן הזווגים ההקשיים

אמר ואם ישאל שואל ויאמר למה היו מיני זאת התמונה ששה ולא היו ד' כשתי התמונות [220] הקדמות. נאמר כי לא נשמר בחבורים ההקשיים מזאת התמונה מה שנשמר ממנו בתמונה הראשונה והשנית. ואולם נשמור בה שתהיה הקטנה מחיבת לבד ולזאת הסבה ובעבור שהוא ראוי שתהיה ההקדמה הגדולה בתמונה הראשונה ובשנית כוללת. וזה כי ההקדמה הגדולה כאשר אמנם נתהפכה מן התמונה הראשונה חודשה השנית, וכאשר נהפכה הקטנה מן התמונה הראשונה חודשה השלישית. והביאו על זה ראייה דרך העברה והיא כי כל אחת משתי התמונות תשמור סגלת ההקדמה אשר ממנה נתחדשה. והשנית שומרת סגלת הגדולה וזה כי זאת ההקדמה בה לעולם כוללת כאשר היא בתמונה הראשונה. והתמונה השלישית תשמור סגלת הקטנה כי היא בה תמיד מחיבת כאשר היא בתמונה הראשונה.

כב. בערוב ההכרחית עם המשולחת

אמר. ומבואר שכל המינים המולידים מזה הערוב יולידו משולחת ונניח תחלה שתהיה הגדולה הכרחית והקטנה משולחת וזה כאמרנו 'כל ג' ב' בשלוח' ו'כל ב' א' בהכרח' אם כן 'כל ג' א' בשלוח' וזה 'כי כל ב' א' בהכרח' ומבואר כי א' לא יפרד מב' בעת מן העתים לפי שב' נשוא על ג' אלא שאין נשיאותה בהכרח אפשר שיתפרד ממנה בעת מה וא' וב' מציאותם יחד לא יתפרדו אם כן באותו הצד שתנשא ב' על ג' ינשא עליה א' וכו'.

אמר. והמקום אשר טעה בו ארסטו הוא זה באמרו שאמנם יהיה א' על ב' בהכרח בשלא יתכן שימצא דבר מב' שלא יאמר עליו א' בהכרח לפי שכל מה שימצא בו ב' הוא [221] דבר מב' וחלק לו. ועל זה יחשב ארסטו שיתחייב שתהיה התולדה הכרחית אחר שהיא נכללה בהקדמה. ולו היה זה אמת שיהיה כל מה שימצא לו ב' הוא חלק או מין לה. תהיה התולדה הכרחית בלא ספק. אמנם כבר יקרה פעמים רבות שיהיה מה שהוא נמצא בלתי חלק ממנו ולא מין ולכן שבה התולדה נמצאת לבר לא בהכרח. וארצה באמרו בהכרח באמתי לא אשר יאמר על כל נמצא בעת מציאותו ומי שישם ג' חלק מב' כבר לקח דבר מב' נמצא תמיד בחמר ההכרחי האמתי והוא לא ירגיש ולא ישמור הנמצא

אשר לא יכלול לנו דבר אחר זולת מציאותו והדבקו בנושא מבלי שיורה אם הוא נפרד מטבע הנושא או אפשר שיפרד ממנו. וכאשר היה צד המציאות עמוק כפי זה הנשיאות ראוי שתושם התולדה בלתי מתחלפת לחמר מן החמרים. ואם נאמר שתהיה התולדה הכרחית הנה יצדק בחמר אשר יהיה בו בלתי נבדל מג', ואם נאמר שתהיה מציאות לבד, יצדק בזה החמר ובכל החמרים. וזה כי הנמצא בהכרח יצדק בו שהוא נמצא, ולא יצדק בנמצא שהוא הכרחי. והבין ממני בזה המקום רצוני בהכרח האמיתי, כי תולדות זה הערוב כלן תהינה הכרחיות כפי הענין השלישי.

ולו היתה המציאות נשאת תמיד כסוג והמין, לא תהיה ההקדמה המציאותית מתחלפת להכרחית בכח, כל שכן לזולתה. וכפי זה הדמיון אין לכופר שיכפור שתהיה תולדה הכרחית משתי הכרחיות. וכבר ימצאו דברים רבים נמצאים לדבר אלא שאינם כסוגים, וזה שהצחוק נמצא לאדם ואין האדם צחוק והצהילה לסוס והסוס אינו צהילה. ובכלל הסגלות והמקרים המתחייבים אשר טבעיהם בלתי נשואים על דבר בענין מהו, זה ענינם. והענין במה שאמרתי עתה [21] האמת מבואר לא יצטרך למאמר יותר ואשר ינצלו ארסטו התנצלותם יותר ראוי בשקר מן האמת והם היו סבה להניח ספרים רבים וקשים בזה האופן קצתם חברו הם וקצתם חברים מי שחתר להתיר ספקותם. וכבר קבץ אלכסנדר המפרש כל טענותיהם ומה שיתכן לסתור מהם בספר אחד.

כג. ספקות במה שיראהו ארסטו בהקשי האפשר

אמר. ואשר היה מטבע האפשר תצדק עם ההקדמה המחייבת בו ההקדמה השוללת על השווי הוא בלתי מסודר ובלתי מוגבל, ולא תעשה זה החמר מלאכה מן המלאכות ואי אפשר להעשות ממנו הקש. ואמנם מה שהוא ממנו יותר קרוב אל האמת וההכרח כבר תעשינה אותו מלאכות רבות ודרכים רבים וחקירות רבות ודעות רבות וזה כי כמעט שתהינה כל המלאכות אשר יאמר להם מלאכת מחשבת ואשר יעשו זה הטבע לבד כמו מלאכת הרפואה וההלצה והנצוח ומלאכת המלחות והדומה להם, והם אשר אין במה שיעזין בם ענין הכרחי. וזה שהאפשר ימצא ברוב הענין הקרוב מן ההכרחי אשר יסור על חמט והוא אשר יעשהו המלאכות האלה ושתדלו בו. ואולם אשר יקרה על חמט לא יעשהו דרך מודרכי החקירה ולא מלאכה מן המלאכות אבל הוא תלוי בהזדמן ובמה שיתחדש מפאת עצמו ובסבה אשר תרוץ על זולת מרוצת הקש ולא הגדרה.

אמר. ואמנם בתמונה השנית לא יאמר ארסטו שיתחדש היקש בזה ההפוך אם היו שתי אפשריות, כי כבר הונח שלא יולד משתי מחיבות בתמונה השנית ויראה שכל שוללת [22] אפשרית תתהפך מחיבת אפשרית וכאשר נהפכה אל המחייבת תמיד בחבורים הבלתי מתדמים שב החבור משתי הקדמות כלולות ר"ל מחיבות ולכן הוא בלתי מוליד וזאת אחת מן הסבות אשר יראם בזה הענין.

אמר המעתיק. וזאת הסבה לא זכרה אבן רשד בבאורו ויראה לי שלא נתן הפלוסוף זאת הסבה לחולשתה. ותאמסטיוס אולי בדאה מלבו.

אמר אמנם אנחנו נאמר כי החבורים אשר משתי כלולות או מכוללת גדולה כבר יוליד

שלום רוזנברג ובצלאל מנקין

כי זה החמר מצד נטותו אל שני הצדדים בשוה ר"ל שימצא ושללא ימצא אפשר שתהינה השוללות בהתהפכם אל המחיבות ככה תתהפכנה המחיבות לשוללות, וכבר אפשר אשר תעתיק אחת מהקדמותיו הכוללת אן שתי הכוללות עד שיושמו החבורים בלתי מתדמים שיתבאר במופת שכלם מולידים וזהו ענין לא יראהו ארסטו.

כד. בחבורים ההקשיים אשר מערוב האפשרי עם ההכרחי והמציאווי בכל אחת מן התמונות

אמר. והיותר אמתי בזה הוא דעת אודימס ותאופרסטס שהם יאמרו כי איזו מן ההקדמות תהיה אפשרית התולדה, כי התולדה תמשך לפחות משתי ההקדמות כמו שקדם בשאר המתערבות.

אמר המקבץ טדרוס הנה בכאן שלמה העתקת גרגרי פרי עץ הדר תאמסטיוס מן המאמר השני בבאורו לספר ההקש לארסטו ובהשלמה שלמו פרטי הכתות אשר ראינו לקבצם מספרי הפילוסופים בדרושי ספר ההקש.